शोधनिर्देशक
महेन्द्र वाग्ले
शिक्षण सहायक, त्रि. वि.

दार्चुला जिल्ला मार्मा क्षेत्रमा प्रचलित चैतहरूको सङ्कलन र विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
भक्तसिंह ठेकरे
परीक्षा रोल नं. : ५५०४४२
रजि.नं. : ६-१-५५-३१-२००२
शैक्षिक सत्र : २०६५।०६७
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपालगन्ज, बाँके
वि.सं. २०६९

सिफारिस–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र **भक्तसिंह ठेकरे**ले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **दार्चुला जिल्ला मार्मा क्षेत्रमा प्रचलित चैतहरूको सङ्कलन र विश्लेषण** नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति– २०६९।०९।०१

ई.सं.– १६।१२।२०१२

शोधनिर्देशक
महेन्द्र वाग्ले
शिक्षण सहायक, त्रि. वि.
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र **भक्तसिंह ठेकरे**द्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **दार्चुला जिल्ला मार्मा क्षेत्रमा प्रचलित चैतहरूको सङ्कलन र विश्लेषण** नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

....	....	....
महेन्द्र वाग्ले		**महानन्द जोशी**
शोधनिर्देशक	**बाह्य परीक्षक**	**विभागीय प्रमुख**

मिति- २०६९।०९।२६

ई.सं.- १०।०१।२०१३

कृतज्ञताज्ञापन

दार्चुला जिल्ला मार्मा क्षेत्रमा प्रचलित चैतहरूको सङ्कलन र विश्लेषण शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली विषय दोस्रो वर्षको दसौंपत्र पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु श्री महेन्द्र वाग्ले ज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अमूल्य समय दिई सल्लाह, सुझाव, मार्गनिर्देशन तथा परिष्कार परिमार्जन पनि गरिदिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । गुरुको सहयोगप्रति सदैव ऋणी रहनेछु ।

मलाई यस शोधकार्य सुरुवात गर्दा देखिनै निरन्तर प्रेरणा दिदै अमूल्य सुझाव दिने विभागीय प्रमुख एवम् मेरा आदरणीय गुरू महानन्द जोशीज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै प्रस्तुत विषयमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदानगरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने तात्कालीन विभागीय प्रमुख तथा मानविकी संकायका सहायक क्याम्पस प्रमुख गिरिराज पौडेल ज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयारीका क्रममा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरूहरू शशाङ्कशेखर चटर्जी, डा. गोपालप्रशाद शर्मा अधिकारी, इन्द्रबहादुर भण्डारी, हरिप्रसाद तिमिल्सिनाप्रति म आभारी छु ।

यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्ने नन्दनसिहं धामी (पाथा), कृपालसिहं ठेकरे (देउरुख), रामसिहं ठेकरे (थुम्ती), मार्माली चैतका ज्ञाताहरू पिर्मु धामी (धुलझाडो) पर्मु ठेकरेज्यू लगायत स्थानीय बुद्धिजिबी तथा बुढापाकाहरूका साथै शोधपत्र तयारीका क्रममा जेजति विद्वान वर्गका रचना र कृतिहरूको सहयोग पाए, वहाँहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरो अध्ययन अगाडि बढाउन सधै आशीर्वाद दिइरहनुहुने आमा हस्मादेवी ठेकरे, बुबा पानसिहं ठेकरेप्रति म सदा ऋणी रहने छु । मलाई अध्ययनमा निरन्तर प्रेरणा दिई सक्रियता जगाइदिने जीवन सङ्गिनी निर्मला ठेकरे बोहरा तथा छोरा निरभ लगायत परिवारका सबै सदस्यहरू सदा धन्यवादका पात्र रहने छन् ।

यस शोधपत्रलाई समयमै टङ्कण तथा सेटिङ्ग गरिदिनु हुने न्यू लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चालक सबिन लुईटेललाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली विभाग, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०६९।०९।०१

भक्तसिंह ठेकरे
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०६९

विषयसूची

पेज नं.

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ शोध शीर्षक १

१.२ शोधको प्रयोजन १

१.३. विषय परिचय १

१.४ समस्या कथन ३

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य ३

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.७ शोधकार्यको औचित्य ६

१.८ सामग्री सङ्कलन विधि ६

१.९ शोधपद्धति र सैद्धान्तिक आधार ७

१.१० शोधकार्यको सीमाङ्कन ७

१.११ शोधको रूपरेखा ७

परिच्छेद : दुई

दार्चुला जिल्लाको सामान्य परिचय

२.१ परिचय ८

२.१.१ सिमाना ९

२.१.२ धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरू ९

२.१.३ प्रमुख नदी, हिमाल र तालहरू ९

२.१.४ भू-बनौट १०

२.१.५ पशुपङ्छी १०

२.२. दार्चुला जिल्लाका प्रमुख जात्रा तथा पर्वहरू ११

२.२.१ श्रीसुर्माभवानीको जात्रा ११

२.२.२ मालिकार्जुन देवताको जात्रा १६

२.२.३ लटिनाथ देवताको जात्रा १७

२.२.४ महादेव देवताको जात्रा (घुसा) १७

२.२.५ नौराता १७

२.२.६ बीशु १८
२.२.७ दशैं १८
२.२.८ तिहार १८
२.२.९ गौरा पर्व १९
२.२.१० माघे-संक्रान्ति (नलहरि तिहार) १९

परिच्छेद : तिन

नेपाली लोकसाहित्य, लोकगाथा र चैतको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ लोकसाहित्य २१
३.१.१ परिचय २१
३.१.२ लोकसाहित्यको परिभाषा २२
३.१.३ लोकसाहित्यको विशेषता २३
३.१.४ लोकसाहित्यको प्रयोजन २५
३.१.५ लोकसाहित्यको विधागत वर्गीकरण २६
३.२ लोकगाथा २९
३.२.१ परिचय २९
३.२.२ लोकगाथाको परिभाषा ३०
३.२.३ लोकगाथाका विशेषताहरू ३१
३.२.४ लोकगाथाको वर्गीकरण ३३
३.२.५ नेपाली लोकगाथाको वर्गीकरणका केही आधारहरू ३४
३.३ चैत ३९
३.३.१ परिचय ३९
३.३.२ चैतको परिभाषा ३९
३.३.३ चैतका विषयवस्तु ४०
३.३.४ चैत प्रस्तुतिशैली ४१
३.३.५ चैतले दिने सन्देश ४१
३.३.६ चैतको विशेषताहरू ४२
३.३.७ चैतको उत्पत्ति तथा विकास ४४
३.३.८ चैतका तत्वहरू ४७
३.३.९ चैतको वर्गिकरण ४९

परिच्छेद : चार

चैतहरूको सङ्कल र विश्लेषण

४.१ चैतहरूको सङ्कलन ५४

४.१.१ श्री महादेव देवताको चैत ५४

४.१.२ श्री भुमिराज देवताको चैत ५९

४.१.३ श्री सुर्माभवानीको चैत ६४

४.१.४ श्री धवलापुर देवताको चैत ७१

४.१.५ श्री डाँडाबाग देवताको चैत ७३

४.१.६ श्री लटिनाथको चैत ७५

४.१.७ नवरात्रीको चैत ७६

४.१.८. श्री रामचन्द्र भगवानको चैत ७८

४.२ मार्माक्षेत्रमा प्रचलित चैतहरूको तत्वगत विश्लेषण ८४

४.२.१ श्री महादेव देवताको चैत ८४

४.२.२ श्री भूमिराज देवताको चैत ८९

४.२.३ श्री सुर्माभवानीको चैत ९४

४.२.४ श्री धवलापुर देवताको चैत १०२

४.२.५ श्री डाँडाबाग देवताको चैत १०६

४.२.६ श्री लटिनाथ देवताको चैत १०९

४.२.७ नवरात्रीमा गाउने देवीको चैत १११

४.२.८. श्री रामचन्द्र भगवानको चैत ११४

परिच्छेद : पाँच

उपसंहार **१२०**

सन्दर्भग्रन्थसूची

परिशिष्ट